

HAPPINESS AND CONTEMPORARY SOCIETY

Lviv, Ukraine
March, 20-21, 2023

THE UKRAINIAN
INSTITUTE FOR
HAPPINESS RESEARCH

Львів, Україна
20–21 березня 2023 р.

ЧЕТВЕРТА МІЖНАРОДНА
НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ

ЩАСТЯ
ТА СУЧАСНЕ СУСПІЛЬСТВО
HAPPINESS
AND CONTEMPORARY SOCIETY

FOURTH INTERNATIONAL
SCIENTIFIC CONFERENCE

Lviv, Ukraine
March, 20–21, 2023

THE UKRAINIAN INSTITUTE FOR HAPPINESS RESEARCH (Ukraine)
 UNIVERSITY OF PERUGIA (Italy) DEPARTMENT OF PHILOSOPHY,
 SOCIAL SCIENCES AND EDUCATION
 PETROLEUM – GAS UNIVERSITY OF PLOIESTI (Romania)
 FACULTY OF ECONOMIC SCIENCES
 G.S. KOSTIUK INSTITUTE OF PSYCHOLOGY OF NAES OF UKRAINE (Ukraine)
 TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV (Ukraine)
 DEPARTMENT OF CONTEMPORARY HISTORY OF UKRAINE
 POLIS UNIVERSITY (Albania) FACULTY OF MANAGEMENT,
 ENVIRONMENT & URBAN PLANNING
 EPOKA UNIVERSITY (Albania) FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES
 WORLD FEDERATION OF UKRAINIAN MEDICAL ASSOCIATIONS
 BOGOMOLET'S NATIONAL MEDICAL UNIVERSITY (Ukraine)
 DEPARTMENT OF PHILOSOPHY, BIOETHICS AND HISTORY OF MEDICINE
 UNIVERSITY OF A CORUÑA (Spain) FACULTY OF ECONOMICS AND BUSINESS,
 BUSINESS DEPARTMENT

4th International Scientific Conference

HAPPINESS AND CONTEMPORARY SOCIETY

March, 20-21, 2023

Lviv – Perugia – Ploiești – Kyiv – Tirana – A Coruña

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ ДОСЛІДЖЕННЯ ЩАСТЯ (Україна)
UNIVERSITY OF PERUGIA (Italy) DEPARTMENT OF PHILOSOPHY,
SOCIAL SCIENCES AND EDUCATION
PETROLEUM – GAS UNIVERSITY OF PLOIESTI (Romania) FACULTY OF ECONOMIC SCIENCES
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ Г.С. КОСТЮКА НАПН УКРАЇНИ (Україна)
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА (Україна)
КАФЕДРА НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
POLIS UNIVERSITY (Albania) FACULTY OF MANAGEMENT,
ENVIRONMENT & URBAN PLANNING
EPOKA UNIVERSITY (Albania) FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES
СВІТОВА ФЕДЕРАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ЛІКАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ
НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ О.О. БОГОМОЛЬЦЯ (Україна)
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, БІОЕТИКИ ТА ІСТОРІЇ МЕДИЦИНИ
UNIVERSITY OF A CORUÑA (Spain) FACULTY OF ECONOMICS AND BUSINESS,
BUSINESS DEPARTMENT

Четверта Міжнародна Наукова Конференція

ЩАСТЯ ТА СУЧАСНЕ СУСПІЛЬСТВО

Березень, 20-21, 2023

Львів – Перуджа – Плоєшти – Київ – Тірана – А-Корунья

УДК 17.023.36+140.8+165.614+159.9
Щас 27

УПОРЯДНИКИ:

Максименко С., д. психол. н., професор, академік;
Луш-Пурій У., к. філос. н., доцент;

РЕДКОЛЕГІЯ:

Максименко С., д. психол. н., професор, академік;
Hybron D., PhD, Assoc. Prof.;
Hysa E., PhD, Assoc. Prof.;
Hysa X., PhD, Assoc. Prof.;
Mazzeschi C., PhD, Full Prof;
Mochini M., PhD, Assoc. Prof.;
Shkëmbi F., Dk, Lecturer;
Базилевич А., д. мед. н., професор;
Бойченко М., д. філос. н., професор;
Біла І., д. психол. н., професор;
Васильєва І., д. філос. н., професор;
Ішук Н., д. філос. н., професор;
Ляшенко О., д. екон. н., професор;
Сердюк Л., д. психол. н., професор;
Флейчук М., д. екон. н., доцент;
Луш-Пурій У., к. філос. н., доцент.
Пижик А., к. істор. н., доцент;
Сморжевська О., к. істор. н., доцент.

«Щастя та сучасне суспільство», міжнародна наук. конф. (4 ; 2023 ; Львів)

Збірник матеріалів четвертої міжнародної наукової конференції «Щастя та сучасне суспільство» (20-21 березня 2023 р., Львів – Перуджа – Плоєшті – Київ – Тірана – А-Коруңья). – Львів : СПОЛОМ, 2023. – 364 с. : рис., табл. – Бібліогр. в кінці ст..

Подано 73 статті виступів 100 учасників з 13 країн світу (Австрія, Албанія, Болгарія, Бруней Даруссалам, Іспанія, Італія, Нігерія, Нідерланди, Польща, Румунія, США, Україна, Шрі-Ланка). Висвітлено результати міждисциплінарних досліджень щастя. Проаналізовано філософські, антропологічні, соціальні, економічні, психологічні, медичні та педагогічні аспекти щастя. Феномен щастя розкрито в контексті життя окремої людини та крізь призму сучасних соціально-політичних, економічних та кульних викликів.

Для науковців, аспірантів, студентів та всіх, хто цікавиться міждисциплінарними дослідженнями проблеми щастя.

Матеріали опубліковані в авторській редакції

Автори несуть повну відповідальність за грамотність текстів, точність наведених фактів, цитат, покликань та оформлення бібліографії

<https://doi.org/10.31108/7.2023>

© Український інститут дослідження щастя, 2023

© Автори тез доповідей, 2023

© Вид-во «СПОЛОМ», 2023

ISBN 978-966-919-995-9

Olena VELYCHKO

*PhD in Philosophy, Associate Professor,
Department of Philosophy, Bioethics and History of Medicine
at Bogomolets National Medical University (Kyiv, Ukraine)*

HRYHORII SAVYCH SKOVORODA'S VISION OF HAPPINESS AS "JOY OF THE HEART"

Abstract. The article is devoted to the analysis of the doctrine of happiness as the "joy of the heart" of the Ukrainian philosopher Hryhorii Savych Skovoroda. In the article, the main provisions of Hryhorii Skovoroda's "science of happiness" are recorded, which is based not only on Neoplatonic, but also on Christian-Orthodox teaching (Christian Neoplatonism) about the world, man and God. Hryhorii Skovoroda's science of happiness answers questions about the essence of happiness, ways to achieve it, and obstacles on the way. The doctrine of happiness by Hryhorii Savych Skovoroda is the completion of his science about a person (in the context of the teaching about the two natures of man, about his two hearts: the inner man, eternal and outer, empirical, perishable) who comes into the world (in the context of the teachings of H.S. Skovoroda about the three worlds: small, large and the world of symbols - the Bible) for happiness, looks for it, does not find it at first, but does not stop in his search, because he understands that a person can make himself happy in the world only by himself, knowing himself and finding himself in natural (native) work, as the joy of the heart. The author is inclined to believe that Hryhorii Skovoroda's teaching on happiness is both the starting point and the end point of his anthropology and ethics, and not the other way around.

Keywords: Hryhorii Savych Skovoroda, happiness, science of happiness, philosophy of the heart

Олена ВЕЛИЧКО

*кандидат філософських наук, доцент,
кафедра філософії, біоетики та історії медицини
Національного медичного університету імені О.О. Богомольця (Київ, Україна)*

ВІЗІЯ ЩАСТЯ ЯК «РАДОСТІ СЕРЦЯ» ГРИГОРІЯ САВИЧА СКОВОРОДИ

До предмету роздумів про щастя людське в історії вітчизняної філософської думки зверталися повсякчасно. Але, особливе місце у тому переліку мислителів займає патріарх української філософії Григорій Савич Сковорода, 300-річний ювілей якого, відповідно до Урядової постанови від 4 листопада 2020 року (за номером № 973-IX), відзначала минулого 2022 року не лише українська філософська спільнота, але й увесь український народ. Ця обставина дає нам підставу, віддаючи шану українському Сократові, зосередити увагу на роздумах Г.С. Сковорода про щастя, бо ж саме він залишив по собі достатньо цілісне і

комплексне уявлення (візію) не лише про природу щастя людини, але й шляхи його досягнення в своїх численних діалогах, листах до друзів та байках.

Проте, об'ємний перелік дослідницької літератури, присвяченої осмисленню літературно-філософської спадщини Г.С. Сковороди, який ведеться ще з 1806 року⁸⁶ і з кожним новим стає все більш масивним, у переважній більшості своїй пропонує огляд природи щастя та шляхів його досягнення у філософії Григорія Сковороди дещо побіжно. До цього списку ми відносимо шановані напрацювання як Дмитра Чижевського у його «Нарисах з історії філософії на Україні» [8, 41] та «Філософії Г.С. Сковороди» (Варшавське видання 1934 року), так і «Теорію «нероблення» Гр. Сковороди» Віктора Петрова [5, 49-55]. Також не позначаються особливою цікавістю до цього питання історико-філософські розвідки дослідження спадщини Г.С. Сковороди Густава Шпета, Володимира Ерна та Василя Зеньківського. Першим глибоким дослідником природи щастя в філософії Григорія Сковороди став Дмитро Іванович Багалій, який у своїй поважній праці «Український мандрований філософ Гр. Сав. Сковорода» обґрунтовано і переконливо довів, що «наука про щастя» Григорія Сковороди знаходиться в основі його практичної філософії, його етики, яку, у свою чергу, логічно і послідовно Григорій Савич розвивав зі своєї «спекулятивної філософії і разом з цим і філософічної релігії» [1, 361].

Примітно, що якщо у період радянської доби постать Григорія Савича цікавила дослідників переважно у ракурсі мандрівного селянського філософа [3; 4], то за пострадянської доби він став цікавим передовсім, за влучним визначенням Вілена Сергійовича Горського, як «тип українського інтелігента» [2, 127-135], що, у свою чергу, не могло не позначитись на зміні ракурсу осмислення і його філософського спадку в цілому. Так з урахуванням ново-змін «наука про щастя» Григорія Савича набула своєї актуальності, що і визначає предмет та вектор запропонованого дослідження в його зачатках. Велику допомогу у цьому складе ґрунтовне академічне видання повної збірки творів Григорія Савича Сковороди, здійснене за редакцією Леоніда Ушкалова, яке, без перебільшення, відкриває нові горизонти для подальшого дослідження спадщини українського мандрівного філософа-інтелігента.

Розпочнемо із джерел. Найпереконливіше «наука про щастя» Г.С. Сковороди розкрита ним у творі, що відомий сучасникам відразу під кількома різними назвами: «Разговор пяти путников о истинном счастье в жизни», «Разговор дружеский о душевном мире», «Разговор о душевном мире», «Разговор дружеский о мире». Більше того, у примітках до цього твору, що з'явився друком 1995 року у збірці перекладів праць філософа сучасною українською мовою під назвою «Пізнай в собі людину» Львівського видавництва «Світ», перекладач і автор тих приміток М. Кашуба вказує на цікаву обставину: «Довгий час цей твір був відомий під назвою «Дружня розмова про душевний мир» і вважався однією з редакцій наступного твору «Кільце». Причиною цих тверджень – відсутність автографа

⁸⁶ Мова йде про працю, відому як «Начальная дверь ко христианскому добронравію», опубліковану в «Сіонській Вестник» у 1806, ч. 3, серпень, - с.169-179.

твору. Списки зроблені ще при житті автора, відрізняються сваволею переписувачів» [7, 511].

Не менш цікавою інформацією щодо назви означеного вже вище твору Г.С. Сковороди є ще й та, про яку, поділяючи думку П.М. Пелех, М. Кашуба написала наступне: «У листах автора 1785-1787 рр. твір називається «Неграмотний Марко» або «Марко Препростий» [7, 511]. Підставою для такого висновку науковця може слугувати і додаток до листа Григорія Савича Сковороди, адресованого ним до Якова Петровича Правицького від 3 жовтня 1785 року, у якому він клопоче: «Якщо ти вже переписав мої нові книги, то надішли мені оригінали. Надішли й отой мій діалог, що ти його перед усіма зазвичай вихваляєш: надішли його разом з оригіналами. Після того, як він буде переписаний, я поверну його тобі, коли буде на те Божа ласка. Нехай же називається цей діалог «Марко Препростий» [6, 1236]. Таким чином, з'являється ще одна - вже п'ята назва цього твору, що лише засвідчує популярність і інтерес до цього тексту з-поміж кола однодумців та друзів Г.С. Сковороди ще за його життя, а звідси – і до його «науки про щастя».

Перейдемо до контексту. За розвідками Л. Ушкалова означений діалог був написаний Григорієм Савичем Сковородою у найбільш плідний період його філософсько-літературної творчості, коли з 1771 по 1772 рік у помешканні полковника Степана Тев'яшова, на запрошення якого Г.С. Сковорода до його маєтку в Острогозьку, а за тим і в Таволзьку слободу приїхав, знайшовши там собі притулок, з-під його пера з'являються відразу шість філософських діалогів [6, 12]. До цього переліку відноситься вже нам відомий «Разговор пяти путников о истинном щастии в жизни», а також: «Бесѣда 1-я, нареченная Observatorium (Сіон)», «Бесѣда 2-я, нареченная Observatorium specula (єврейски – Сіон)», «Діалог, или Разглагол о древнем міръ», «Разговор, называемый Алфавит, или Букварь мира» і вже згадане М. Кашубою «Кольцо». За іншими розвідками «Кільце» та «Алфавіт» було написано філософом дещо пізніше, але однозначно до другої половини 1774 року [7, 513; 515], що, попри зазначені розбіжності, дозволяє зробити висновок про зв'язність цих текстів між собою. Між іншим, як відзначив Л. Ушкалов, це складає «рівно четверть усього корпусу» творів Г.С. Сковороди [6, 12].

То хто ж були учасниками тих діалогів?

Передовсім, це – друзі, які збираються заради сердечного спілкування у пошуках відповідей на ті питання, котрі для них були на часі і їх було п'ять: ГРИГОРІЙ, АΘΑΝΑΣΙЙ (сучасний український переклад пропонує ім'я – Панас), ЛОНГИН (Логвин), ЕРМОЛАЙ (Єрмолай) та ЯКОВ (Яків). Сам Г. С.Сковорода називає таку зустріч у діалозі «Разговор, называемый Алфавит, или Букварь Мира» як «ДРУЖЕСКІЙ РАЗГОВОР, О ДУШЕВНОМ МИРѢ» [5, 649]. Що ж до персоніфікації персонажів його діалогів, то за розвідками Леоніда Ушкалова (з яким важко не погодитись) під ім'ям Григорія ховається сам автор - Г.С. Сковорода. Прототипом АΘΑΝΑΣΙЯ (Панас) став тамтешній Сковорода приятель Панас Панков. Третього учасника тих діалогів, ЯКОВА (Яків), Л. Ушкалов ідентифікує як іще одного його приятеля - Якова Долганського [6, 12]. Щоправда, існує і інша точка зору, що належить дослідниці життя та спадщини Григорія Сковороди Ніженець А. М. [4]. Згідно її розвідок під ім'ям Якова ховається учень і один з найближчих приятелів Сковороди - Яків Петрович Правицький, який після

закінчення Харківського колегіуму став священником Архангельської церкви в Бабаях, збирав і сам переписував твори Сковороди, а також листувався з ним [6, 441]. Щодо персонажа під ім'ям ЛОНГИН (Логвин), то за припущеннями тієї ж Анастасії Ніженець його прототипом був липецький мешканець із родини Логвинів, яка належала до секти духоборів [3].

Отже, всі числом шість вище зазначені діалоги пов'язані між собою не лише часом їх написання, але й також їх літературними героями-учасниками та проблематикою, розкритою у текстах-діалогах таким чином, що кожен із них пропонує свій ракурс осмислення одного й того ж питання: щастя дву-натурної людини у тривимірному світі.

То ж якими були висхідні (зупинимось лише на них) положення того вчення про щастя Г.С. Сковороди, довкола якого і точилися ті дружні діалоги?

- Кожна людина жадає щастя, яке принесе їй радість в житті, проте у кожного щастя своє [6, 502].

- Щоб бути щасливим, треба пізнати, що є щастя, але пізнати щастя без знання що є щастя (тобто, його сутності) не можливо [6, 503-504].

- Кожному дається у цьому світі бути щасливим, але немає щастя спільного. «Премилосе́рднѣйшее Естество всім без вы́бора душа́м Откры́ло Путь к Ща́стію... до́брый коне́ц, разумѣ́й – Ща́стіе» [6, 505; 6, 507] тобто: «не равное всѣмъ равенство».

- Проте, пізнати що є щастя можна через протилежне, тобто через те, що щастям не є. То що ж є джерелом нашого нещастя? Це - наша безпорадність і не бажання розмірковувати: «Исто́чником неща́стія есть нам на́ше безсовѣ́тіе: Оно-то нас плѣня́ет, представля́я го́рькое сла́дким, а сла́дкое го́рьким. Но сего́ бы не́ было, если́ бы мы са́ми с со́бою посоветова́ли» [6, 507].

- Щастя не зводиться до задоволення (радісті) фізичних (шлунку, нюху, слуху, зору) або ж духовних потреб (у спілкуванні з друзями) людини [6, 502], також воно і не є тим, що людина сама вважає для себе добром і бажаним [6, 507-508].

- Для кожної людини щастя не є чимось абстрактним (за Г.СМ. Сковородою - «свѣ́тское», «о́бщее»), воно завжди конкретне [6, 508-509] – «сродное», тобто ґрунтується на вченні про самопізнання та сродну працю, яка є потребою як духовною, так і фізичною: «И сіе-то есть быть Щасли́вым: Узна́ть, найти́ть себе сама́го» [6, 515].

Так у своїх розмислах від абстрактного до конкретного Г.С. Сковорода вибудовує своє вчення про щастя як вчення про людину, яка роз-пізнала себе, свою сродну (рідну) працю і за те отримала нагороду - радість серця: «Тепе́рь разумѣ́ем, в чем состои́т на́ше и́стинное Ща́стіе. Оно живе́т во вну́треннем се́рдца на́шего Ми́рѣ, а Мир в согла́сії с Бо́гом» [6, 519].

Щодо висновку: вчення про щастя Г.С. Сковороди є довершенням його науки про *людину* (у контексті вчення про дві натури людини, про два її серця: внутрішню людину, вічну та зовнішню, емпіричну, тлінну), яка приходить у *світ* (у контексті вчення Г.С. Сковороди про три світи: малий, великий та світ символів - Біблії) для *щастя*, шукає його, попервах його не знаходить, але не зупиняється у своїх пошуках бо розуміє, що зробити *щасливою у світі людину* може себе лише

сама, пізнавши саму себе і знайшовши себе у своїй «сродной»-рідній праці як радості сердечній.

Література

1. Багалій Д.І. Український мандрований філософ Гр. Сав. Сковорода. – Харків: Державне видавництво України, 1926. – 397 с.
2. Горський В. С. Філософія в українській культурі: (методологія та історія). – Філософські нариси. – К., Центр практичної філософії, 2001. – 236 с.
3. Ніженець А. М. Про оточення Г. С. Сковороди у Липцях і Валках (70–80-і роки XVIII ст.) // Радянське літературознавство. – 1983. – № 2. – С. 34–35.
4. Ніженець А. На зламі двох світів. Розвідка про Г. С. Сковороду і Харківський колегіум. – Харків, 1970. – С. 166–170.
5. Петров В. Теорія «нероблення» Гр. Сковороди // Життя й Революція. — 1926. — № 4. — С. 49-55.
6. Сковорода Григорій. Повна академічна збірка творів / За редакцією проф. Леоніда Ушкалова. – Харків–Едмонтон–Торонто: Майдан; Видавництво Канадського Інституту Українських Студій, 2011. – 1400 с.
7. Сковорода Григорій. Пізнай в собі людину / Пер. М. Кашуба; Пер. Поезії В. Войтович. – Львів: Світ, 1995. – 528 с.
8. Чижевський Д. Філософські твори: У 4 т. — Т. 1: Нариси з історії філософії на Україні. Філософія Григорія Сковороди. — К. : Смолоскип, 2005— с. 33-58.